

BASININ BASIN DAVALARINI ELE ALIŞI (1988-1992)

Arş. Gör. Aydemir OKAY
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İletişim Fakültesi

I. Basın Özgürlüğü

Demokratik toplumlar, kişilerin temel hak ve hürriyetlerine özen gösteren, onları koruyan toplumlardır. Bu tür toplumlarda devletin görevi, temel hak ve hürriyetleri gözeterek onların gelişmelerini sağlamaktır. Kişilerin temel hak ve hürriyetleri arasına giren düşünce ve ifade özgürlüğü, özellikle de ifade özgürlüğü önemli bir yer tutmaktadır.

Basın, düşünce ve fikirleri açıklama hürriyetinin kullanılmasını sağlayan araçlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağımızda bilim ve teknikteki hızlı ilerlemeye ayak uyduran basın, kamuoyunu oluşturmak ve kamuoyunun öncülüğünü yapar bir duruma gelmekle, demokrasinin vazgeçilmez temel öğelerinden birisi olduğunu kanıtlamıştır. Demokratik toplumlarda basının en önemli görevi, halkı ilgilendiren olaylar hakkında haber ve bilgi vermek ve kamuoyunu oluşturmaktır. Günümüzde dördüncü kuvvet olarak da nitelendirilen basının düşünce ve ifade özgürlüğünü nasıl kullandığını, hangi suçlamalarla yargılandığını ve basının kendi sorunlarına nasıl baktığını, basın mensuplarına ve gazetelere karşı açılan davalara gösterdiği tepkinin ölçüsünü temel alarak ele alan bu incelememizde öncelikle konumuz açısından önemli gördüğümüz birkaç tanımlamayla konuya girmenin meselenin anlaşılması bakımından daha iyi sonuç vereceği kanaatini taşımaktayız. Şimdi konumuzla ilgili olan kavramlara kısaca bir göz atalım.

A- Düşünce ve İfade Özgürlüğü İle Basın Özgürlüğü Arasındaki İlişki

Basının sorumluluğundan bahsetmek ve basının bazı olayları aktarırken kullandığı dili ve olayları veriş tarzını eleştirebilmek için öncelikle tam anlamıyla basın özgürlüğünün bulunması gerektiği inancındayız. Basının özgürce fikir ve düşünceleri

ifade etmesiyle çeşitli olaylar hakkında değişik, hatta birbiriyle çatışan fikirlerin oluşmasına ve sonuçta genel bir fikrin (kamuoyu görüşünün) ortaya çıkmasına neden olduğunu, görünüşte basına tanınan bu özgürlüğün aslında halka tanındığını söylemek mümkündür. Ancak basının, haber verme fonksiyonunu yerine getirebilmesi için öncelikle düşünce ve ifade özgürlüğünün olması gerekmektedir. Bütün demokratik ülkelerde düşünce ve ifade özgürlüğü, diğer özgürlüklerin ya temelini oluşturmakta ya da şartını teşkil etmektedir. Bu özgürlük, basın özgürlüğünün temelini teşkil eder. Zira düşünce ve ifade özgürlüğü olmadan basın ve haberleşme özgürlüğünden bahsetmek mümkün değildir.

Her ne kadar düşünce ile ifade özgürlüğü birbiriyle bağlantılıysa da nitelikleri bakımından birbirinden farklılıklar gösterirler. Düşünce özgürlüğü, belirli bir düşüncenin açıklanması ve bu düşünce etrafında toplanma hakkını kapsar. Sadece düşünce, kişinin iç alemiyle ilgili bir olgudur. Bu nedenle kişinin düşünme yeteneğinin sınırlandırılması ve engellenmesi söz konusu değildir ve ancak düşünce özgürlüğü düşüncenin açıklanması hakkı tanındığında varsayılabilir (1).

İfade özgürlüğü ise kişinin iç alemindeki düşüncenin engelleme veya yasaklamayla karşılaşmadan üçüncü kişilere aktarılabilmesidir (2). Basın, hem düşüncelerin oluşturulması, hem de düşüncelerin kamuoyuna açıklanmasını sağlayan bir araçtır. Basın yoluyla düşünceleri açıklamak yetmemekte ayrıca "haber dolaşımı"nın içeriğini bozmayacak şekilde önlemlerin de alınması gerekmektedir. "Halkın öğrenme ve bilgi edinme hakkı", haber dolaşımının yaygın ve doğru bir şekilde sağlanmasıyla mümkün olabilecektir. Bu nedenle çağdaş demokrasilerde devlet, "yaygın ve doğru haber bilgi akışını" sağlamakla yükümlü görülmektedir (3).

Günümüzde, demokratik ülkelerde devletin sansürü yasaklayıcı hükümler getirmesi veya haber, düşünce ve fikirlerin hiçbir engelle karşılaşmadan kitle iletişim araçlarıyla özgürce alınıp yayılması olarak tarif edilen haberleşme özgürlüğünün sağlanmasında tarafsız bir tutum takınmasıyla yetinilmemekte ve birtakım aktif önlemleri alması beklenmektedir. Devletin halka duymak istediği bir düşünce veya olayın yayım amacıyla basılıp dağıtılmasını önleyecek tedbirleri alamaması yani sansür yasağı basın özgürlüğünün negatif yönünü oluşturmaktadır (4). Nitekim 1982 Anayasası'nın 28/1'inde "Basın hürdür, sansür edilemez" denilerek basın özgürlüğünün bu yönü belirtilmiştir. Basın özgürlüğünün "sosyal bir hak" olarak ortaya çıkması da, bu özgürlüğün pozitif yönünü oluşturmaktadır. Bu yüzden devletin sadece basın özgürlüğünün gelişmesine izin vermesi yetmemekte, aktif olarak birtakım önlemler alması gerekmektedir. Bu bakımdan devlet de bir kamu görevi gören basına bazı kolaylıklar göstermektedir (Ulaşım ve iletişimde sağlanan kolaylıklar gibi). Nitekim 1982 Anayasası'nın 28/3'te "Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır" denilerek devletin, basın özgürlüğünün sağlanması durumunda pasif kalmaması ve bu özgürlüğün devam ederek halkın haber alma ihtiyacının karşılanması için gerekli önlemleri alması gerektiği belirtilmektedir. Devle-

tin basın özgürlüğünü sağlayacak tedbirleri almaması ve kolaylıkları göstermemesi durumunda, basının belirli sermaye gruplarının tekelinde toplanarak halkın çeşitli olaylar hakkında bilgi edinebilmesi güçleşmektedir.

Basın özgürlüğü birçok uluslararası sözleşme ve bildirmede de yer almıştır. 1948'de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 19. maddesinde her ferдин fikir ve ifade hürriyeti olduğu ve bu hakkın ülke sınırları söz konusu olmadan fikir ve haberleri her türlü araçlarla aramak, elde etmek ve yaymak hakkının olduğu belirtilmiştir (5). 23 Mart-28 Nisan 1948 tarihleri arasında Cenevre'de yapılan Birleşmiş Milletlerin Haberleşme Özgürlüğü Konferansı'nda kabul edilen 17. maddeye göre, kişilerin hükümetlerin müdahalesi olmadan düşüncelerini açıklama özgürlüğüne sahip olduklarını, bu hakkın ülke sınırları dikkate alınmaksızın sözlü, yazılı ve basılı olarak veya resimle ya da kanunen kabul edilmiş göze veya kulağa hitap eden araçlarla haber ve fikirleri araştırmak, almak ve ulaştırmak serbestisini kapsadığı vurgulanmıştır (6).

1950 yılında meydana getirilen Avrupa İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerini Koruma sözleşmesi'nin 10. maddesinde de herkesin ifade özgürlüğünün bulunduğunu ancak bunun milli güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliği ve düzeninin sağlanmasının, suçun önlenmesinin, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli haberlerin açıklanmasına engel olunması veya adaletin tarafsızlığının sağlanması için kanunla müeyyidelere tabi tutulabileceği belirtilmiştir (7). Bunlardan başka daha birtakım bildirme ve sözleşmelerde haber alma özgürlüğü vurgulanmıştır.

1982 Anayasası'nda ise 22. maddede özel haberleşmenin gizliliği güvence altına alınmış, 25. ve 26. maddelerde düşünce özgürlüğü ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş, 26/2'nda hangi durumlarda düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün kısıtlanabileceği belirtilmiştir. Bu fıkraya göre "Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir". 28. maddede basının hür olduğu, sansür edilemeyeceği belirtilmiş fakat bu maddenin ilgili fıkralarında basın özgürlüğünü sınırlayan yoruma açık terimler kullanılmış ve basın özgürlüğü kısıtlanmıştır. 29. maddede süreli ve süresiz yayın çıkarmanın önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamayacağı belirtilerek süreli ve süresiz yayınlar bu bakımdan güvence altına alınmıştır. 30. maddede belirtilen istisnalar dışında basın araçlarının suç aracı olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemeyeceğine dair hüküm getirilmiştir.

31. maddede kişilerin ve siyasi partilerin kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanabileceği, 33. maddede de cevap ve düzeltme hakkı düzenlenmiştir.

1982 Anayasası her ne kadar basın hür ve sansür edilemeyeceğini belirtmiş de getirdiği hükümlerle özgür haber dolaşımını engelleyip, haberlerin okuyuculara ulaşmasına sınırlamalar getirerek, yargı güvencesi olmaksızın yönetsel yetki artırılarak basın özgürlüğünü kısıtlayıcı hükümler getirmiştir.

B- Basın Özgürlüğünün Unsurları

Anayasalarda düzenlenen basın özgürlüğü, haber, düşünce ve fikirleri bilmek ve bunlara ulaşmak hakkı ile bunları yorumlamak, analiz edebilmek, eleştirmek hakkını; ve haber, düşünce ve kanaatleri bastırabilmek ve basılmış eserleri dağıtabilmek hakkını içermektedir (8).

Bir ülkede basının ve haberleşme özgürlüğünün varlığından söz edebilmek için öncelikle haber, fikir ve düşünceleri bilmek, bunlara ulaşmak ve toplama hakkının bulunması gerekir. Zira haber, fikir ve düşünceleri bilme hakkı ile vatandaşlar, devlet mekanizmasının ve kamu işlerinin nasıl yürütüldüğü konusunda bir fikir edinecek, ileride siyasal tercihlerini edindiği bu fikirler etrafında kullanabilirler.

Siyasal iktidar devlet mekanizmasını nasıl yönlendirdiği hakkında vatandaşlara bilgi vermez ve onların bilgi edinme ve öğrenme hakkına çeşitli sınırlar getirirse, bu yasaklar diğer özgürlükleri de tehdit edici hal alır. Bununla birlikte bu hak, genel güvenlik, milli savunma, adliyenin özgür çalışabilmesi ve yayınlanmasında kamu yararı bulunmayan özel aile durumlarına ilişkin konularda sınırlandırılmıştır.(9).

Haber,fikir, düşünce ve kanaatleri yorumlamak, analiz edebilmek ve eleştirmek hakkı; olaylarla ilgili düşünce ve yorumların açıklanmasını ifade eder (10). Olaylar hakkında çeşitli eleştiri ve yorumlar yapılırken başkalarına hakaret edici, onların şeref ve haysiyetlerini kırıcı ve gerçeğe aykırı ifadeler taşımamalı, eleştiri kamu yararına olan bir konuda yapılmalıdır.

Haber, fikir, düşünce ve kanaatleri bastırabilmek ve basılmış eserleri dağıtabilmek hakkı, yazı ve resimlerin sansüre tabi tutulmadan basılabilmesi ve serbestçe dağıtılabilmesini içerir. Bu hak, 1982 Anayasası'nın 26/1'de belirtilmiştir. Basın bu hakkı kullanırken, basılmış olan nüshaların toplatılmaması ve dağıtımının engellenmemesi için verdiği haberleri mümkün olduğunca somut delillerle destekleyebilmelidir.

1982 Anayasası olaylar hakkında yayın yasağı konulamayacağını 28/6'da öngörmüş ve basılmış eserlerin dağıtılmalarının engellenmesi ve dağıtılanların toplatılmasını 5. ve 7. fıkralarda belirterek, süreli yayınların hangi hallerde kapatılabileceğini son fıkrasında ifade etmiştir. 29. maddenin 1. fıkrasında süreli ve süresiz yayınların önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamayacağı, 3. fıkrasında haber düşünce ve siyasal, ekonomik mali ve teknik şartların konulamayacağını

belirtmiştir. 30. madde de ise basımevi ve eklentilerinin kural olarak da olsa suç aracı olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemeyeceğini hükme bağlayarak basın özgürlüğünün bu unsurunu anayasal teminat altına almıştır (11).

C- Basın Özgürlüğünün Düzenlenmesi ve Sınırlandırılması

İnsan hak ve özgürlükleri sınırsız olamayacağı gibi basın özgürlüğü de sınırsız değildir. Fakat bu sınır, belirli bir menfaati, başka bir korunması gereken menfaatin zedelenmesini engellemek için olmalıdır. Siyasal iktidar bu engellemeyi yaparken insan hakları sözleşmeleri, ulusal egemenlik ve hukukun genel kuralları çerçevesinde yapmalıdır. Siyasal iktidar bu sınırlama ve engellemeleri yaparken basına tanınmış hakların bir denge ve düzen içinde yapılmasını sağlayacak önlemleri de almalıdır (12).

Kişi hak ve özgürlükleri, kişi şeref ve haysiyetine yönelik tecavüzü önlemek, devletin varlığını ve genel ahlaki korumak amacıyla kısıtlanabilir. Eğer basın hürriyetinden doğan hakların sınırı çok geniş tutulursa belirli menfaatler zarara uğrayabilir. Fakat o menfaatleri korumaya yönelik bir çaba içine girince de basın yoluyla düşünceleri açıklama özgürlüğünden doğan haklar sınırlandırılmış olur. Bütün sorun, demokratik ülkelerde bu dengeyi sağlayabilmektir.

Mevzuatımızda yer alan çeşitli hükümlerle ve Anayasa'nın koyduğu esaslar dahilinde basın özgürlüğü, düzenleme niteliğinde belli kısıtlamalara tabi tutulmuştur (13). Basın Kanunu, Türk Ceza Kanunu, 117 Sayılı Küçükleri Muzur Neşriyattan Koruma Kanunu, Askeri Ceza Kanunu bu konuda örnek gösterilebilir. Mesela Basın Kanunu'nun 30. maddesinin ilk fıkrasında "Ceza kovuşturmalarına ait talep ve iddianamelerle kararların ve diğer her türlü vesika ve evrakın aleni duruşmada okunmasından, hazırlık ve ilk soruşturmalarda takipsizlik veya yargılamanın men'i, tatili veya düşmesi kararı verilmesinden önce yayınlanması yasaktır" denilerek adalet fonksiyonunun gereğince yerine getirilmesini sağlamak amacıyla haberi yayabilmek ve öğrenebilmek hakkına bir sınırlama getirilmiştir. 2. fıkrada ise ceza kovuşturmasının başlangıcından hüküm kesinleşinceye kadarki hakim ve mahkemenin hüküm, karar ve işlemleri hakkında görüş bildirmenin yasak olduğu belirtilmiştir.

Basın Kanunu 31, 32 ve 33. maddelerinde de basın özgürlüğü yönünden birtakım düzenlemeler getirmiştir. Md. 31/1'de devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, milli egemenliğe, Cumhuriyetin varlığına, milli güvenliğe, kamu düzenine, genel asayişe, kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığa aykırı olan yabancı ülkelerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye'ye sokulması veya dağıtılmasının Bakanlar Kurulu'nca yasaklanabileceği belirtilmiştir. Fakat bu yasaklamanın Anayasa'nın 21. maddesinde belirtilen herkesin bilim ve sanatı serbestçe öğrenme, öğretme, aç-

klama yayma ve bu alanda her türlü araştırma yapma hakkına aykırı olmaması gerekmektedir.

Md. 31/2'de yabancı bir ülkede yayınlanmış bir basılmış eserin Bakanlar Kurulu kararı olmadıkça serbestçe dağıtılabileceği, ancak acele hallerde, İçişleri Bakanlığının da bu gibi basılmış eserlerin dağıtımını yasaklayabileceği ve dağıtılmış olanların da toplatılabileceğini öngörmüştür.

32. maddede intihar olayları hakkında haber çerçevesini aşan ve okuyucuyu etki altında bırakacak nitelikte olan ayrıntılı nitelikteki yazılar ve resimlerin yayınının yasak olduğu belirtilmiştir. Burada yasak olan haber değil, haberin veriliş biçimi yani okuyucuları etki altına alabilecek nitelikteki yazılar ve resimlerdir.

33. madde de ise kanunen evlenmeleri yasaklanmış kimseler arasındaki cinsi münasebetlere dair haber ve yazılarla TCK'nun 414, 416. (ırza tecavüz) ; 415. (ırza tasaddi); 421 (söz atmak ve sarkıntılık etmek); 423 (alacağım diye kandırarak kızlık bozmak); 429,430 (kaçırma ve alıkoyma); 435,436 (fuhşa teşvik); 440, 442 (karının zinası); 441,442 (kocanın zinası) maddelerde belirtilen cürümler ile ilgili haberlerde mağdurların kimliklerini açıklayıcı yazı ve resimlerin yayınlanması yasaktır. Yasaklamanın amacı, kendisine karşı işlenen suç nedeniyle mağdur olan kişinin onur ve saygınlığının korunmasıdır. Suç mağdurunun kimliğinin kamuoyuna açıklanmasıyla mağduriyetinin artacağı, onur ve saygınlığının zedeleneyeceği öngörüldüğü için, kimliğinin kamuoyuna açıklanmasına yönelik resim ve bilgilerin yayınlanması suç sayılmıştır (14).

Md.33/3'te de 18 yaşını doldurmamış suç fail ve mağdurlarının kimliklerini açıklayan yazı ve resimler yasaklanmıştır. Yasaklama gerekçesi olarak 18 yaşını doldurmamış olan suç faili ile mağdurlarının istikballerinin korunması gösterilmiştir (15). 2253 Sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 40. maddesinde de suç işlemiş 15 yaşındaki küçüklerin suçları ve yargılanmaları ile ilgili olan her türlü yayının yasak olduğu belirtilmiştir. (16). Görüldüğü gibi suç faili küçüklerin kimliklerinin açıklanması yasaklanırken, 2253 sayılı kanunun 40. maddesiyle de küçüklerin yargılanmalarıyla ilgili haber verilmesi yasaklanmıştır.

Türk Ceza Kanunu'nda da basın özgürlüğünü kısıtlayan birtakım hükümler vardır. Mesela 158. madde cumhurbaşkanına hakareti, 159. madde Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, hükümetin manevi şahsiyetini Bakanları, devletin askeri veya muhafaza kuvvetlerini, Adliyenin manevi şahsiyetini tahkir ve tezyif suçunu, 480. ve 481. maddeler hakaret ve sövme suçlarını, 426. madde de müstehcen yayınların cezalandırılacağı belirtilmektedir.

Yine TCK'nun 132. maddesi "gizli kalması devletin açısından" gerekli olan bilgilerin elde edilmesini suç saymakta 136. maddede de bu sırların açıklanması suç ile ilgili yaptırımlar düzenlenmiştir. Bu maddelere göre hangi belgenin devlet sırrı kapsamına girdiği belirsiz kalmakta, yetkililere "sır" niteliğinde olmayan bir yazışmanın basında yayınlanmasını suç sayabilme imkanını vermekte bu da basın özgürlüğünü kısıtlamaktadır (17).

Esas olarak başka alanları düzenleyen birçok yasada yapılan değişikliklerle de, dolaylı olarak da basın özgürlüğünü sınırlayıcı kısıtlamalar getirilmiştir. Bu konuda Dernekler Kanunu, Kat Mülkiyeti Kanunu, Petrol Kanunu, Sendikalar Kanunu örnek olarak gösterilebilir (18).

Yasal ve anayasal ilkeler incelendiğinde basın yoluyla düşünceleri açıklama hakkını sınırlayıcı normlar kişinin şeref ve haysiyetini, özel hayatını, genel ahlakı, kamu düzenini, devletin varlığına yönelik sınırlamalar şeklinde gruplandırılabilir (19), Basın özgürlüğünün düzenlenmesi bir menfaatin başka menfaatlere karşı korunması için yapılmaktadır. Devlet bu düzenlemeyi yaparken, insan haklarını, hukukun genel kurallarını, ulusal egemenlik gibi insani ve anayasal hakları göz önünde tutmalıdır.

II- 1988-1992 Döneminde Basının Basın Davalarını Ele Alışı

Basın özgürlüğünün sorumsuzca kullanılması veya basına yüklenilmiş olan bazı yükümlülüklerin yerine getirilmemesi sonucu basın suçları meydana gelmektedir.

A- Basın Suçu

a- Basın Suçunun Türleri

Basınla ilgili olarak üç tip suç vardır. Bunlardan ilki basılmış eserin muhteviyatına ilişkin olup dar anlamda basın suçları ve basın yoluyla işlenen suçlar olarak ikiye ayrılır. Dar anlamda basın suçu, sadece basılmış eserle işlenebilen, başka araçla işlendiğinde cezalandırılmayan suçlardır (20). Mevzuatımızda dar anlamda basın suçuna örnek olarak Basın Kanunu'nun 30,32,33. maddelerinde yer alan suçları gösterebiliriz. 30. maddede ceza kovuşturmasıyla ilgili yayın yasaklarına ilişkin fiiller, 32. maddede intihar haberlerinin yayınlanmasıyla ilgili fiiller, 33. madde de belirli suçlarla ilgili mağdurun isminin açıklanmasıyla ilgili yayınlar suç olarak tanımlanmış ve düzenlenmiştir.

Basın yoluyla işlenen suçlar ise, her türlü araçlarla işlenme olasılığı bulunan suçların basının araç olarak kullanılması sonucu ortaya çıkan suçlardır (21). Bu suç-

ların işlenmesi bakımından basın sadece bir araç olarak kullanılmaktadır. Mesela TCK'nun 146/2, 311, 312, 426. maddelerindeki belirtilen suçlar basın yoluyla işlenen suçlara örnek olarak gösterilebilir (22).

Basın suçlarının üçüncüsü ise basın düzenine karşı işlenen suçlardır. Kanunların basın faaliyetinin yürütülmesi yönünde koyduğu koşulları ve yüklediği yükümlülüklere uymamalarından doğan bu suçlar, basının idari düzeninin sağlanması amacının ürünüdürler. Örneğin beyanname vermeden dönemsel yayına girişime veya impressum yükümlülüğüne uymamadan kaynaklanan suçlar, basın düzenine karşı işlenmiş suçlar arasında yer almaktadırlar (23).

b- Basın Suçunun Oluşumunu Sağlayan Unsurlar

Bir basın suçunun işlenebilmesi için basılmış eserin varlığının olması, fikri bir muhtevaya sahip olması ve basılmış eserin yayınlanmış olması gerekmektedir. Basın suçunun meydana gelebilmesi ve cezai müeyyidelerin uygulanmasının nedeni, basılmış eserin fikri muhtevasıdır. Ancak bazen, eserde fikri bir muhtevanın olması cezalandırmanın nedeni değilse basın suçu meydana gelmez. Örneğin Basın Kanunu'nun 15. maddesine aykırı olarak özel bir çaba sonucu elde edilen yazı ve resimlerin mevkutenin sahibinden izin alınmadan yayınlanması durumunda fail cezalandırılır. Buradaki cezalandırmanın nedeni, mevkute sahibinin fikir haklarını korumak amacını taşımasıdır (24).

Basın Kanunumuzun 3. maddesinin son fıkrası "fiilin ayrıca suç teşkil etmesi hali müstesna olmak üzere, basın suçu neşir ile vücut bulur" şeklinde bir ifade kullanarak basılmış eserin yayınlanmasının basın suçu için zorunlu bir icra hareketi olduğunu belirtmiştir (25). Ancak "fiilin ayrıca suç teşkil etmesi hali müstesna olmak üzere" kaydı yayından önceki hareketlerin ayrıca suç oluşturması halinde yayına bağlı olmaksızın cezalandırılacağını ifade etmektedir. Örneğin Basın Kanunu'nun 31. maddesi gereğince Türkiye'ye sokulmaları ve dağıtılmaları Bakanlar Kurulu ile yasaklanan basılmış eserleri Türkiye'ye sokan bir kimse, bunu dağıtmamış yani yayınlamamış dahi olsa Türkiye'ye soktuğu için cezalandırılacaktır. Ancak eser dağıtılmadığı sürece, bu hareket basın suçu olarak telakki edilemez (26).

c- Basın Suçlarında Sorumluluk

Basın Kanunumuzun 16. maddesinin 1. bendine göre "mevkutelerle işlenen suçlarda sorumluluk suçu vücuda getiren yazıyı veya haberi yazar veya resmi karikatürü yapan ile birlikte bu mevkutenin ilgili sorumlu müdürüne aittir", diyerek sorumluluğu eser sahibi ile birlikte sorumlu müdüre yüklemektedir. Kanunun sorumlu müdürü de sorumlu tutmasının nedeni, sorumlu müdürün görevi gereği suç oluşturan

yazı, resim veya karikatürün yayınlanmasını önlememesidir. Yine md.16/1'e göre, sorumlu müdür için hürriyeti bağlayıcı cezalar, sürelerine bakılmaksızın para cezasına çevrilir. Ancak md.16/2'ye göre anonim niteliğindeki yazıların, sorumlu müdür tarafından mahkemeye yapılacak ilk sorgulamaya kadar sahibi doğru şekilde açıklanmazsa sorumluluk eser sahibi gibi, sorumlu müdüre ait olacaktır ve bu durumda hürriyeti bağlayıcı cezaların para cezasına çevrilmesi önlenmiştir. Yine 16/3'e göre, sorumlu müdürün rızası olmadan mevkute sahibi tarafından yayınlatılan yazı, resim, haber veya karikatürden dolayı sorumlu olmamaktadır. Bu durumda sorumluluğun, suç oluşturan unsuru yayınlatana ait olacağı md.16/3'ün son cümlesinde belirtilmiştir.

d- Basın Suçlarının Kovuşturulması ve Yargılanması

Basın davalarında gecikmelerin meydana gelmesi sonucunda basın özgürlüğünün zedelenmesi tehlikesi, basın kanunlarına basın suçlarına ilişkin bir düzenleme getirilmesine neden olmuştur (27). Bu nedenle Basın Kanunumuzun 35 ile 41. maddeleri gibi kanunumuzda yer alan maddeler, basın suçları dolayısıyla açılacak davaların en kısa zamanda sonuçlanması için getirilmiş hükümlerdir. Basın Kanunu'nun 36. maddesine göre basın suçlarına bakmakla ağır ceza veya asliye ceza mahkemeleri görevlendirilmiş fakat özel kanunların (Sıkıyönetim Kanunu gibi) diğer mahkemeleri görevli saydığı durumları saklı tutmuştur.

36. maddenin 2950 sayılı kanunla değişik 2. fıkrasına göre, birden fazla ağır ceza veya asliye ceza mahkemesi varsa görevli olan ağır ceza veya asliye ceza mahkemesini Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu belirlemektedir. Halen bu mahkemelerden 2 numaralı olanları basın davalarına bakmakla görevlendirilmişlerdir (28).

35. maddeye göre bir basın suçundan dava açılabilmesi için günlük mevkuteler için 6 ay, diğer basılmış eserler için 1 yıl içinde dava açılabilir. Açılan davaların süratle görülmesi amacıyla Basın Kanunu'nun 37. maddesinde Cumhuriyet savcılarının hazırlık soruşturmasını kanuni ve zorunlu sebepler dışında en çok bir hafta içinde bitirileceğine işaret edilmekte; 39. maddede de basın yoluyla işlenen suçlara ait davaların acele işlerden sayıldığı ve adli tatil günlerinde de bu davaların görüleceği, duruşma için de en yakın günün tayin edileceği belirtilmektedir.

Basın Kanunu'nun 18. maddesine göre de basın suçundan mahkum olanlar hakkında verilen kesin hükmün tamamen veya hülaseten aynı mevkutede yayınlanacağı, eğer o mevkute çıkmıyorsa masrafı hükümlüye ait olmak üzere başka bir mevkutede yayınlanabileceği hükmü getirilmiştir. Bu olanak sayesinde özellikle hakaret suçu mağdurlarının kamuoyu önünde yeniden temize çıkmaları aynı araç ile kamuoyuna bildirilmektedir (29).

B- 1988-1992 Yıllarında Basına Karşı Açılan Davalar ve Basının Bu Davalara Bakışı

Türkiye'de 1980 öncesi şiddet olaylarını önlemek, halkın huzur ve düzenini sağlamak gerekçesiyle askeri bir ihtilal yapılmış ve bunun sonucunda oluşturulan 1982 Anayasası, getirdiği yeni yasal düzenlemelerle kişi hak ve özgürlüklerini sınırlamış, yürütme organının gücünü ve yetkisini artıran bir dizi yasa çıkarılmıştır. Bu doğrultuda 1983 yılında çıkarılan 2950 sayılı yasa ile Basın Kanununun da değişikliklere gidilmiş ve ceza sorumluluğu artırılmıştır. Bu yasanın hükümet gerekçesinde basın, 12 Eylül öncesinin yaygın şiddet olaylarının sorumlularından biri olarak gösterilmiştir (30). Basın Kanunu'nun 2950 sayılı değişik biçimi, basın özgürlüğü kavramıyla çelişkili fakat yeni anayasal modelle uyumludur.

Askeri yönetim sırasında düşünce özgürlüğünü sınırlamak amacıyla getirilen normlar anayasaya yansıdığı gibi birtakım yasalara da yansımıştır. Düşünce ve basın özgürlüğüne getirilen sınırlamalarla gazete/dergi yazar ve sorumlu müdürleri binlerce yıla varan cezalarla cezalandırılmıştır. Oysa Ceza Yasası kurallarına göre, bir kişi hakkında toplanan cezalar ne olursa olsun 36 yıllık ceza uygulanabilmesi öngörülmektedir. Böylece kişilerin binlerce yıla varan cezalarla mahkum edilmesi, basının haber verme görevini ve halkın siyasal tercihlerini sağlıklı bir biçimde yapabilmesini engellemektedir. Ayrıca çeşitli kanunlarda yer alan yoruma açık çeşitli ifadelerle (devlet sırrı) halkın haber alma özgürlüğü engellenmiştir.

İşte, basının sorumluluklarının bilincinde olarak görev yapabilmesi ve halkın gerçekleri öğrenme hakkını savunarak özgür ve sorumlu bir basın oluşturmak amacıyla 1988 yılında bir sözleşme ile Basın Konseyi faaliyete geçmiştir. Meslek mensuplarının, bir otokontrol mekanizması olarak kurdukları bu Konsey sadece basını denetleyen bir kurul olmaktan ziyade, aynı zamanda basını savunan ve onu temsil eden bir kurul niteliğindedir. 1988'de Basın Konseyi'nin faaliyete başlamasıyla birlikte basın, basın davalarına bakışında, kendi sorunlarını dile getirişinde ne gibi bir durum ortaya çıktığını göstermeye çalışan bu çalışmamızda, şimdi özet olarak basına karşı açılan davaları görelim.

Yapılan araştırmaya göre, Türkiye'de önde gelen büyük gazetelere açılan dava sayısı 303'ü bulmuş, bunun 194'ünü hukuk davaları, 109'unu da ceza davaları oluşturmuştur. Günlük gazeteler arasında hakkında en çok dava açılan gazete Tan gazetesi olmuştur. Tan gazetesi hakkında 56'sı hukuk, 15'i de ceza davası olmak üzere toplam 71 dava açılmıştır. Günaydın gazetesine 45'i hukuk, 9'u ceza 54 dava, Güneş gazetesine 27'si hukuk, 20'si ceza 47 dava, Hürriyet'e 18'i hukuk, 18'i ceza 36 dava-Milliyet'e 7'si hukuk, 13'ü ceza 20 dava, Cumhuriyet'e 8'i hukuk, 9'u ceza 17 dava, Ulus'a 10'u hukuk, 1'i ceza 11 dava, Milli Gazete'ye 2'si hukuk 4'ü ceza 6 dava, Türki-

GAZETELER	HUKUK DAVASI	CEZA DAVASI	TOPLAM DAVA
Tan	56	15	71
Günaydın	45	9	54
Güneş	27	20	47
Hürriyet	18	18	36
Milliyet	7	13	20
Cumhuriyet	8	9	17
Ulus	10	1	11
Milli Gazete	2	4	6
Sabah			40
Türkiye	1	-	1
Toplam	194	109	303

(31)

ye Gazetesine ise 1 hukuk davası açılmıştır. Sabah gazetesine açılan dava sayısı da 40'ı bulmuştur.

Günlük gazetelerin yanı sıra dergiler hakkında da tazminat, hakaret ve muzır davalarının toplamı 100'ü aşmıştır. Siyasal içerikli dergilerin hemen hemen her sayısında Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından komünizm ve bölücülük propagandası ve yasaların suç saydığı eylemleri övmek suçlamalarıyla dava açılmıştır.

1988 yılında basın organlarına karşı açılan davalar daha çok, komünizm ve bölücülük propagandası, Atatürk'e hakaret, cumhurbaşkanına hakaret, basın yoluyla kişilere yapılan hakareten ve muzır neşriyattan dolayı açılmıştır. Mesela muzır neşriyattan dolayı Bravo dergisine Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül 1987 tarih-

lerinde; Playboy dergisine Şubat, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos 1987 tarihlerinde yer alan yayınlardan dolayı üst üste davalar açılmış, Bravo dergisi yaklaşık 1 milyar TL, Playboy dergisi 2 milyar TL para cezasına çarptırılmıştır.

Yine bu dönemde Mart 1988'de MİT Raporu'nu yayınladığı gerekçesiyle 2000'e Doğru Dergisi hakkında İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nce dava açılmış, bu dergiden alıntı yaparak yayınlanan haberlerden dolayı da Ulus ve Sabah gazetelerine de dava açılmıştır.

Milliyet gazetesinden Mehmet Ali Birand'ın Haziran 1988'de PKK lideri Abdullah Öcalan'la yaptığı yayım Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından durdurulmuş, gazetenin bazı nüshaları (1.6.1988) toplatılmış, bazı nüshalarının (17.6.1988)da dağıtımını engellenmiştir.

Yine Birand'ın 14 Haziran 1988 tarihinde Milliyet gazetesinde yayınlanmaya başlayan "İşte Apo, İşte PKK" adlı yazı dizisi ırkçılık propagandası yaparak milli duyguları yok etme amacına yönelik olduğu iddiasıyla yazı işleri müdürü Eren Güvener ve Mehmet Ali Birand' hakkında Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcılığınca dava açılmış, üçüncü gün 16 Haziran 1988'de gazetenin dağıtımını engellenmiştir. Mehmet Ali Birand'a karşı açılan bu davalar basın organlarının yakından takip edilmiş, Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI) tarafından da protesto edilmiştir.

Helsinki Gözlem Komitesi'nin Türkiye'deki Kürtlerle ilgili Mart 1988 tarihli raporunun "Helsinki Gözlem Komitesi Raporu, Kürtlerin Etnik Kimliği Yok Ediliyor" başlıklı yazı altında özetlenerek 2000'e Doğru Dergisi'nin 16. sayısında yayınlanmasına, milli duyguları zayıflatıcı propaganda yaptığı gerekçesiyle İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından dava açılmış ve sorumlu yazı işleri müdürü mahkum olmuştur.

1989 yılında ise günlük gazetelere açılan davalar şöyle olmuştur :

1989 yılı içinde günlük olarak yayınlanan 16 gazeteye 211'i hukuk, 183'ü de ceza davası olmak üzere toplam 394 dava açılmıştır. Açılan 211 hukuk davasından 12 milyar 848 milyon TL tazminat istenirken, manevi tazminat davalarında Turgut Özal ve yakın çevresi 41 dava ile ilk sırada yer almıştır.

Bu dönemde hakkında en çok dava açılan gazete Sabah olmuştur. Sabah gazetesi hakkında 46'sı hukuk, 38'i ceza olmak üzere 84 dava, Bugün gazetesine 10'u hukuk, 7'si ceza 17 dava, Hürriyet gazetesine 35'i hukuk, 22'si ceza 57 dava, Gazete gazetesine 19'u hukuk, 25'i ceza 44 dava, Milliyet'e 21'i hukuk, 16'sı ceza 37 dava, Güneş'e 8'i hukuk, 4'ü ceza 12 dava, Cumhuriyet'e 3'ü hukuk, 10'u ceza 13 dava, Milli

Gazete'ye 4'ü hukuk, 5'i ceza 9 dava, Türkiye gazetesine 4'ü hukuk, 2'si ceza 6 dava, Günaydın'a 17'si hukuk, 5'i ceza 22 dava, Tan Gazetesi'ne 18'i hukuk, 19'u ceza 37 dava, Tercüman'a 9'u hukuk, 11'i ceza 20 dava, Yeni Nesil Gazetesi'ne 8'i hukuk, 15'i ceza 23 dava, Zaman gazetesine 8'i hukuk, 4'ü ceza 12 dava ve Turkish Times Gazete-

GAZETELER	HUKUK DAVASI	TUTAR MİLYON TL	CEZA DAVASI	TOPLAM DAVA SAYISI	İht. TEDBİR VE TOPLATMA
Sabah	46	4,855	38	84	3
Bugün	10	402	7	17	4
Hürriyet	35	3,500	22	57	1
Gazete	19	750	25	44	-
Milliyet	21	1,000	16	37	-
Güneş	8	350	4	12	-
Cumhuriyet	3	30	10	13	-
Milli Gazete	4	30	5	9	-
Türkiye	4	95	2	6	-
Günaydın	17	476	5	22	-
Tan	18	383	19	37	-
Tercüman	9	629	11	20	-
Yeni Nesil	8	150	15	23	-
Zaman	8	148	4	12	-
Dünya	-	-	-	-	-
Turkish Times	1	50	-	1	-
Toplam	211	12,848	183	394	10 gün

(32)

si'ne de 1 hukuk davası açılmıştır.

Toplam tirajları 1,5 milyonu bulan Sabah, Hürriyet, Bugün ve Yeni Nesil gazeteleri 1989 yılı içinde 10 gün toplatılmıştır. Sabah ve Bugün gazetelerine Turgut Özal'ın kişilik haklarını zedelediği iddiasıyla savcılığa başvurularak önce ihtiyatı tedbir kararı verilmiş, daha sonra bu karar gazetelerin ilgili nüshalarının toplatılmasına dönüştürülmüştür. Hürriyet gazetesi de 26 Mart'ta yapılan yerel seçimlerde seçim kanununa muhalefet gerekçesiyle toplatılmıştır. Bu karar daha sonra kaldırılmıştır. Yeni Nesil Gazetesi de 2 kez Atatürk'e hakaret ettiği gerekçesiyle toplatılmıştır.

1989 yılı içinde de basına karşı açılan davalar daha çok bölücülük ve komünizm propagandası, Atatürk'e hakaret, başkalarını suç işlemeye teşvik, Kürtçülük propagandası ve kişilik haklarına saldırılardan dolayı açılmıştır.

Basın, Mehmet Ali Birand'ın "İşte Apo, İşte PKK" başlıklı röportajı nedeniyle açılan davayı izlemeye devam etmiş, 11 Nisan'da Birand ve yazı işleri müdürü berat etmişlerdir. Bekir Coşkun'un hazırladığı, Sabah gazetesinde 21 Mayıs'ta yayınlanan "Hasbahçe'de Sonbahar" adlı dizi yazısında yayın yoluyla başbakan ve eşine hakaret edildiği gerekçesiyle, Başbakan Turgut Özal ve eşi tarafından gazete aleyhine 80 milyon TL'lik manevi tazminat davası açılmıştır. Yazı dizisi iki gün yayımlandıktan sonra mahkemece durdurularak toplatılmış ve bu dava da basın tarafından yakından takip edilmiştir. Basın, bu dönemde Turgut Özal'ın gazetelere açtığı davalara da yer vererek bu davaları yakından izlemiştir.

1990 yılında da günlük gazetelere açılan davaların dökümü şöyledir :

1990 yılında günlük gazetelere 208'i hukuk, 173'ü ceza davası olmak üzere toplam 381 dava açılmış, bu davalarda 63 milyar 581 milyon TL tazminat istenmiştir. Tüm basına karşı açılan davalarla, bu sayı 586'ya yükselmiştir.

Bu dönemde hakkında en çok dava açılan gazete yine Sabah gazetesi olmuştur. Bu gazete hakkında 46'sı hukuk, 39'u ceza davası olmak üzere toplam 85 dava, Hürriyet'e 41'i hukuk, 33'ü ceza 74 dava, Milliyet'e 28'i hukuk, 14'ü ceza 42 dava, Güneş'e 20'si hukuk, 12'si ceza 32 dava, Milli Gazete'ye 6'sı hukuk, 8'i ceza 14 dava, Türkiye gazetesine 5 hukuk davası, Tan' gazetesine 38'i hukuk, 37'si ceza 75 dava, Tercüman'a 8'i hukuk, 8'i ceza 16 dava, Yeni Nesil'e 1'hukuk, 1 ceza 2 dava, Zaman gazetesine 5'i hukuk, 4'ü ceza 9 dava, Cumhuriyet'e 8'i hukuk, 13'ü ceza 21 dava, Yeni Asya gazetesine 4 ceza davası ve Fotospor gazetesine de 2 hukuk davası açılmıştır.

Yıl içinde günlük gazetelerden Sabah, Güneş ve Bugün gazeteleri 4 kez toplatılmış, Sabah gazetesi , dağıtımının engellenmesi nedeniyle boş sütunlarla basılarak piyasaya verilmiştir.

GAZETELER	HUKUK DAVASI	TUTAR MİLYON TL	CEZA DAVASI	TOPLAM DAVA SAYISI	İht. TEDBİR VE TOPLATMA
Sabah	46	4,350	39	85	1
Bugün					1
Hürriyet	41	3,400	33	74	-
Yeni Asya	-	-	4	4	-
Milliyet	28	1,911	14	42	-
Güneş	20	40,154	12	32	2-
Cumhuriyet	8	2,216	13	21	-
Milli Gazete	6	200	8	14	-
Türkiye	5	124	-	5	-
Tan	38	1.675	37	75	-
Tercüman	8	8,850	8	16	-
Yeni Nesil	1	50	1	2	-
Zaman	5	140	4	9	-
Fotospor	2	510	-	2	-
Toplam	208	63,581	173	381	4 kez

(33)

Bu yıl içinde gazetelere açılan davalar daha çok milli duyguları zayıflatıcı

yayın ve bölücülük propagandası, Kürtçülük propagandası ve hakaret davaları üzerinde toplanmıştır. Kamuoyunda kısaca SS kararlameleri diye bilinen 424 ve 425 sayılı kanun hükmündeki kararnamelerle 2000'e Doğru Dergisi ile Halk Gerçeği gazetesi'nin basımı ve dağıtımını süresiz olarak durdurulmuş, bu dergi ve gazeteyi basan İlıcak Matbaası da 10 gün süreyle kapatılmıştır. Böylece 424 sayılı kanun hükmünde kararname ile basımevi kapatma hükmü ilk kez uygulanmıştır.

Güneydoğu olayları gerekçe gösterilerek hazırlanan bir dizi kanun hükmünde kararname çıkarılmıştır. Bunlar 413,412,424 ve 425 sayılı kararnamelerdir. 413 ve 421 sayılı kararnameler 424 sayılı kararnamenin 12. maddesi ile yürürlükten kaldırılmış, 424 ve 425 sayılı kararnameler hakkında da SHP'nin Anayasa Mahkemesi'ne başvurmasından sonra hükümet, 424 sayılı kararnameyi yürürlükten kaldıran fakat hükümlerini aynen muhafaza eden 430 sayılı kanun hükmünde kararnameyi yayınlamıştır. Daha sonra Anayasa Mahkemesi 425 sayılı kanun hükmünde kararnamenin ilk üç maddesini Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiştir.

1990 yılında basının yakından izlediği davalar arasında kamuoyunda Kripto davası olarak bilinen, Hande (Şevkat) Mumcu'nun devletin gizli belgelerini bakanlık dışına çıkardığı ve başkalarının öğrenmesini sağladığı gerekçesiyle açılan davada, Cumhuriyet, Milliyet ve Günaydın gazetelerinin, Hasan Celal Güzel ve Hande (Şevkat) Mumcu'nun ifadelerinin mahkeme duruşması sırasında okunmasından sonra bu ifadelerin adı geçen gazetelerce yayınlandığı ve bunun Basın Kanunu'nun 30. maddesine aykırı olduğu gerekçesiyle İstanbul Basın Savcılığı'nca dava açılmıştır. Bu dava tüm basın organlarıncaya yakından takip edilmiştir.

Bu dönem içinde Nazlı İlıcak'ın Tercüman'da yazdığı bir makalede 102 ANAP milletvekilini 'Pavlov'un Köpekleri' diye nitelendirmesi üzerine milletvekillerinin kişilik haklarına saldırıda bulunulduğu gerekçesiyle açtıkları dava sonucu İlıcak'ın 306 milyon TL tazminat ödemeye mahkum edilmesi basının yakından takip ettiği olaylar arasına girmiştir.

Basın üzerindeki baskıların devam ettiği 1990 yılı içinde Antalya Gazeteciler Cemiyeti tarafından düzenlenen 4. Basın Sempozyumu'nda konuşan Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nezih Demirkent ve Basın Konseyi Başkanı Oktay Ekşi, basının özgür olmadığını, basın özgürlüğünü kısıtlayan TCK'nun 141,142 ve 163. maddeleri ile Anayasa'nın 13 ve 14. maddeleri ile 657 sayılı Devlet Memurları Yasası'nın 15. maddesinin değiştirilmesini istemişlerdir. 15. madde ile devletin bilgileri halktan sakladığı ve dolayısıyla gazetecilerin 'sızdırma' bilgilerle haberlerini yazdıklarını belirtmişlerdir.

1991 yılında ise günlük gazetelere açılan davaların dökümü şöyledir :

GAZETELER	HUKUK DAVASI	TUTAR MİLYON TL	CEZA DAVASI	TOPLAM DAVA SAYISI
Hürriyet	26	2,300	31	57
Sabah, Bugün, Fotomaç	82	15,545	52	134
Yeni Asya	-	-	4	4
Türkiye	7	205	3	10
Tercüman	-	-	4	4
Meydan	9		9	18
Milliyet	8		11	19
Güneş			6	6
Cumhuriyet	4	300	11	15
Süper Tan	-	100	2	2
Toplam	136	38.450	127	263

(34)

1991 yılında günlük gazetelere 136'sı hukuk, 127'si ceza davası olmak üzere toplam 263 dava açılmıştır. Hürriyet gazetesine 26'sı hukuk, 31'i ceza davası olmak üzere

toplam 57 dava, Sabah, Bugün ve Fotomaç gazetelerine 82'si hukuk, 52'si ceza 134 dava, Yeni Asya gazetesine 4 ceza davası, Türkiye Gazetesine 7'si hukuk, 3'ü ceza 10 dava, Tercüman gazetesine 4 ceza davası, Meydan gazetesine 9'u hukuk, 9'u ceza 18 dava, Milliyet gazetesine 8'i hukuk, 11'i ceza 19 dava, Güneş gazetesine 6 ceza davası, Cumhuriyet gazetesine 4'ü hukuk, 11'i ceza 15 dava ve Süper Tan gazetesine 2 ceza davası açılmıştır. Yeni Günaydın ve Milli Gazete hakkında 1991 yılı içinde dava açılmamıştır.

Günlük gazetelerin yanında haftalık dergiler hakkında da çok sayıda dava açılmıştır. Nokta dergisine 7 hukuk, 13 ceza; Tempo dergisine 2 hukuk, 3 ceza; Aktüel dergisine 1 ceza; Yeni Ülkü dergisine 1'i hukuk, 42 ceza davası açılmıştır.

1991 yılı içinde davalar en çok yayın yoluyla hakaret, cumhurbaşkanlık makamına hakaret suçlarından açılmıştır. 1991 yılında daha önceki yıllarda basın davalarının büyük bir çoğunluğunu oluşturan 765 sayılı TCK'nun 140,141,142 ve 163. maddeleri 12.4.1991 tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 23. maddesinin c bendine göre, 2932 sayılı Türkçeden Başka Dillerle Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun da Terörle Mücadele Kanunu'nun 23. maddesinin e bendine göre yürürlükten kaldırılmıştır. Bu yüzden açılan dava sayılarında bir azalma olmuştur.

Yine bu yıl içinde cumhurbaşkanı Turgut Özal, basın aleyhine açtığı davalar da 800-900 milyon lira kazandığını söyleyerek basının tepkisini üzerine çekmiştir. Özalin bu beyanatı basın organlarında yer almıştır.

12 Nisan 1991 tarihinde çıkarılan 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun terör örgütlerinin bildiri ve açıklamalarını yasaklayan 6. maddesine istinaden bazı davalar açılmıştır. Cumhuriyet gazetesine 9 Eylül 1991 tarihinde "Abdullah Öcalan Görüşmeye Hazır" başlıkla haberi nedeniyle Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından dava açılmıştır. Yine aynı yasa ve aynı maddeyle haftalık Yeni Ülkü gazetesine de ERNK örgütünün bildiri ve açıklamalarına yer verdiği için Devlet Güvenlik Mahkemesi'nce dava açılmıştır. Terörle Mücadele Kanunu kapsamı içinde açılan bu davalar da basın tarafından yakından takip edilmiştir.

SONUÇ

Demokrasinin tüm kurumlarının yerleşmeye başladığı ülkemizde, demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesinde eğitimin rolü inkar edilemez. Eğitimin amacı sadece toplumda bilgili kişiler değil, aynı zamanda olaylar hakkında bilgili ve olayları objektif ve rasyonel ölçülerle değerlendirebilen, analiz edebilen bir toplum oluşturmaktır. Eğitim kişiye bir olaya farklı açılardan bakabilme ve değerlendirebilme olanağı sağladığı gibi, bir vatandaş olarak da toplumda sorumluluk bilincinin yerleşmesine

katkıda bulunur. Vatandaşların ve toplumun eğitiminde en etkin araçlardan birisinin de basın olduğu yadsınamaz.

Demokratik ortamlarda meydana gelen lehte ve aleyhteki çeşitli fikirlerin basına yansınmasıyla basın özgürlüğünün olağanüstü bir şekilde kısıtlanması gerekmez. Şüphesiz basın özgürlüğü; kişinin şeref ve haysiyetini, kişi hak ve özgürlüklerini, devletin varlığını, kamu düzenini, genel ahlakı korumak amacıyla kısıtlanabilir. Fakat siyasal iktidar mevcut uluslararası antlaşma ve sözleşmelerle, mevcut anayasa-göre bu kısıtlamaları yaparken de basının görevini gereğince yerine getirebilmesi için gerekli kolaylıkları ve düzenlemeleri de yapmalıdır.

1988-1992 yılları arasındaki bir dönemi kapsayan basının basın davalarını ele alışı hakkında Türkiye'nin çeşitli kesimlerindeki değişik görüşlere hitap eden dört gazete-Cumhuriyet, Milliyet, Sabah, Zaman-üzerinde yaptığımız araştırma sonucunda basının kendi sorunlarına karşı son derece ilgisiz kaldığı ortaya çıkmıştır. Bu yıllar arasında basına karşı açılan davalar en çok komünizm ve bölücülük propagandası, Kürtçülük propagandası, Atatürk'e hakaret, cumhurbaşkanına hakaret, basın yoluyla kişilere yapılan hakaret ve muzır neşriyattan dolayı açılmıştır.

1988-1992 yılları içinde bazı siyasi nitelikli gazete ve dergiler toplatılarak ve ya dağıtımları önlenerek yayın organları maddi zarara uğratılmışlardır. Bazı dergiler de muzır neşriyattan dolayı milyarlarca liraya varan para cezaları ödemek zorunda kalmışlardır.

Yıllara göre hukuk ve ceza davalarına baktığımızda 1988'de hukuk ve ceza davaları yükselmeye başlayarak 1989 yılında 211 hukuk, 183 ceza davası ile doruk noktasına ulaşmış; 1990 ve 1991 yıllarında ise, dava sayılarında bir düşüş olmuştur. 1990'da bu sayı 208 hukuk, 173 ceza davasına, 1991'de de 136 hukuk, 127 ceza davasına düşmüştür.

Fakat aynı zamanda basın organlarından istenilen tazminat miktarına baktığımızda 1990 yılında 63,581 milyon lira ile istenilen tazminat miktarı en üst seviyeye çıkmıştır. 1991 yılında bu miktar hemen hemen yarıya yakın azalarak 38,450 milyon liraya düşmüştür.

Basına karşı açılan davaların yıllara göre farklılıklar göstermesi, yasaların farklı yorumlanmasından da ileri gelebilmektedir. Çünkü mevzuatımızda yer alan bazı maddeleri yeterince açık olmayıp, yetkili mercilerce farklı yorumlanabilmektedir. Tüm bunlara rağmen basının kendi sorunlarına karşı ilgisiz kalması son derece kayda değerdir.

İncelediğimiz yıllar içinde basın davalarını en çok takip eden gazete Cumhu-

riyet olmuş, bu gazeteyi Milliyet, Sabah ve Zaman gazeteleri izlemiştir. Bu gazeteler, genellikle kendilerine karşı açılan davalara geniş yer vermişler, diğer basın organlarına karşı açılan davalara ise çok az yer vermişlerdir. Ancak kamuoyunda sansasyon yaratan haberlere geniş yer verilmiş ve bu nitelikteki haberler yakından takip edilmiştir (Mehmet Ali Birand'ın Apo ile yaptığı röportaj, Bekir Coşkun'un Hasbahçe'de Sonbahar' isimli dizi yazısı ve Nazlı Ilıcak'ın yazdığı makale örnek olarak gösterilebilir).

Gerek hukuk, gerekse ceza davaları sözü edilen gazetelerde kısa haberler diye niteleyebileceğimiz haberlerin arasında yaklaşık olarak 6-10 st/cm. uzunluğunda yer almış; fotoğraflar çok az kullanılarak, daha çok basın organlarının kendilerine karşı açılan davalarda yer bulabilmiştir. Haberlerin içeriğine bakıldığında ise, hangi basın organına, neden, ne zaman ve kimin tarafından dava açıldığı ve neticenin ne olduğu belirtilmiştir. Davalarla ilgili haberlerin hemen hemen yarısına yakın bir kısmını 6-7 satırlık bir anlatımla gazetelerde yer almıştır. Basına karşı açılan davalar karşısında gazetelerde köşe yazarlarının yazısına rastlamak son derece güç olmuştur. Haber ve bilgilerin hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmadan serbestçe açıklanabilmesini ve okuyucuya ulaştırılabilmesini savunan basının, haber verme fonksiyonunu yerine getirirken okuyucuya ulaştırdığı bazı haberler ve bu haberlerde kullandığı birtakım kelimelerden dolayı açılan davalara birlik halinde tüm basın organlarıncaya yeterince yer verilmemesi basının kendi sorunlarına karşı duyarsız olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

DİPNOTLAR

1. Çetin Özek, "Siyasal İktidar, Ceza Yasası ve Basın Özgürlüğü", Türk Basınının Bes Sorunu, Basın Konseyi Yayınları : 2, İstanbul, 1989, s.11.
2. Feyyaz Gölcüklü, Haberleşme Hukuku, A.Ü.B.Y.Y.O. Yayınları No:1, Ankara, 1970, ss. 4-5.
3. Sahir Erman Çetin Özek, Açıklamalı Basın Kanunu ve İlgili Mevzuat, Üçüncü Baskı, Gülen Ofset, İstanbul, 1991, s.20.
4. Gölcüklü, a.g.e., s.52.
5. Remzi Balkanlı, Mukayeseli Basın ve Propaganda, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1961, s.42.
6. Gölcüklü, a.g.e., s.44.
7. Kayıhan İçel, Kitle Haberleşme Hukuku, Üçüncü Bası, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1990, s.29.
8. Sulhi Dönmezer, Basın ve Hukuku, 4. Bası, İ.Ü. Yayınları No: 2213, İstanbul, 1976, s.95.
9. A.g.e., ss. 94-95.
10. Çetin Özek, Türk Basın Hukuku, İ.Ü. Yayınları No:2381, İstanbul, 1978, s.36.
11. İçel, a.g.e., ss.53-54.

12. Çetin Özek, "Basında Haber Verme Hakkının Sınırları", Basın ve Karşılaştığı Hukuki Sorunlar : 1983 Yılı I. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No:3, İstanbul, 1983, ss. 31-32.
13. İçel, a.g.e., s.57.
14. Erman-Özek, a.g.e., s.255.
15. A.g.e., s.259.
16. İçel, a.g.e., ss. 80-81.
17. Uğur Mumcu, "Basının Haber Verme Yükümlülüğü ve Okuyucunun Haber İsteme Hakkı", İki Demokratik Ülke Türkiye ve Almanya'da Basın Özgürlüğü Sorunları : VII. Türk-Alman Gazeteciler Semineri, 12-13 Kasım 1990, İstanbul, 1991, ss.115-116.
18. Yürürlükteki yasalardan doğrudan doğruya veya dolaylı olarak basın özgürlüğünü etkileyen hükümler için bkz: Mehmet Semih Gemalmaz, Osman Doğru, Türkiye'de Basın Özgürlüğü Mevzuatı (Yasalar ve KHK'ler), Basın Konseyi Yayınları: 3, İstanbul, 1990; Erman-Özek, a.g.e., s.27.
19. Özek, "Basında Haber Verme...", ss. 31-32.
20. İçel, a.g.e., s.228.
21. Çetin Özek, Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu, İ.Ü. Yayınları No: 1795, İstanbul, 1972, ss. 11-12.
22. Sulhi Dönmezer, "Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu" Basın ve..., s.4.
23. Kayhan İçel, "Basında Ceza Sorumluluğu Sistemleri ve Basın Kanunumuzun Durumu", Türk Basınının Sorunları Sempozyumu 26-27 Mayıs 1986, Ankara, 1986, s.29.
24. İçel, Kitle Haberleşme..., ss. 230-231.
25. Özek, a.g.e., s.15.
26. İçel, a.g.e., s.233.
27. A.g.e., s.257.
28. A.g.e., s. 260.
29. A.g.e., s. 265.
30. Çetin Özek, "Türkiye'de Basın Özgürlüğü ve Yasal Çerçeve", İki Demokratik Ülke..., s.35.
31. Cumhuriyet, 15 Ocak 1989; Sakarya, 21 Aralık 1988.
32. Yahya Koçoğlu, "1989 Bilançosu Günlük 16 Gazeteye 394 Dava", İletişim-Araştırma, (İLAD Bülteni), Sayı: 3, 1990, s.6; Cumhuriyet, 27 Temmuz 1990; Milli Gazete, 10 Ocak 1990.
33. Basın Konseyi, Özgür Basın, Yıl: 2, Sayı : 19-20, Kasım-Aralık 1990; Güneş, 2 Ocak 1991.
34. Yahya Kocoğlu, "Türk Basınında 1991: Kriz, Saldırı ve Davalar", Özgür Basın, Yıl:4, Sayı:32-33, Aralık 1991-Ocak 1992, s.6; Güneş, 14 Ocak 1992; Yeni Asya, 17 Ocak 1992.

35. Zaman, Duvar, Günaydın, Tan gazeteleri ile 2000'e Doğru Dergisi hakkında açılan davalar öğrenilememiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar :

- Alemdar Zeynep, Oyunun Kuralı: Basında Özdenetim, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990.
- Balkanlı Remzi, Mukayeseli Basın ve Propaganda, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1961.
- Basın Konseyi, Basın Konseyi Faaliyet Raporu (6 Şubat 1988-6 Şubat 1989), Basın Konseyi Yayınları:1, İstanbul, 1989.
- Basın Konseyi, Basın Konseyi Faaliyet Raporu (6 Şubat 1989-6 Şubat 1990), Basın Konseyi Yayınları:4, İstanbul, 1990,
- Basın Konseyi, Basın Konseyi Faaliyet Raporu, Basın Konseyi Yayınları:5, İstanbul, 1991.
- Dönmezer Sulhi, Basın ve Hukuku, Dördüncü Bası, İ.Ü. Yayınları No:2213, İstanbul, 1976.
- Erman Sahir - Özek Çetin, Açıklamalı Basın Kanunu ve İlgili Mevzuat, Üçüncü Baskı, Gülen Ofset, İstanbul, 1991.
- Gazeteciler Cemiyeti, 1990-1991 Çalışma ve Hesap Raporu, Erdini Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Gemalmaz Semih-Doğru Osman, Türkiye'de Basın Özgürlüğü Mevzuatı (Yasalar ve KHK'ler), Basın Konseyi Yayınları:3, İstanbul, 1990.
- Gölcüklü Feyyaz, Haberleşme Hukuku, A.Ü.B.Y.Y.O. Yayınları:1, Ankara, 1970.
- Hürriyet Vakfı, Basın ve Karşılaştığı Hukuki Sorunlar: 1983 Yılı I. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No:3, İstanbul, 1983.
- İçel Kayıhan, Kitle Haberleşme Hukuku, Üçüncü Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1990.
- Kapanı Münci, Kamu Hürriyetleri Beşinci Baskı, A.Ü.H.F. Yayınları No: 392, Ankara , 1976.
- Karahasan Mustafa R., Tazminat Hukuku ve Sorumluluk, Sevinç Matbaası, Ankara, 1981.
- Konrad Adenauer Vakfı (Düz.), İki Demokratik Ülke Türkiye ve Almanya'da Basın Özgürlüğü Sorunları: VII. Türk - Alman Gazeteciler Semineri, 12-13 Kasım 1990, İstanbul, 1991.
- Özek Çetin, Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu, İ.Ü. YayınlarıNo:1795, İstanbul, 1972.
- Özek Çetin, Türk Basın Hukuku, İ.Ü. Yayınları No:2381, İstanbul, 1978.
- Özgen Mahmut İhsan, Basın Ahlakı Kuralları ve Yasalar, Kardeşler Basımevi, İstanbul, 1988.
- Parlamento Muhabirleri Derneği ve Çağdaş Gazeteciler Derneği (Düz.), Basın Kon-

sevi ve Basının Sorunları, Açıkoturum, 5.7.1986, Ankara, 1986.

Savcı Bahri, Hürriyetler Üzerine Düşünceler, Ankara, 1968.

Türkiye Gazeteciler Sendikası, Basın Özgürlüğü ve Basının Sorumluluğu, Basın Paneli 19 Mart 1983, İstanbul, 1983.

Not: Birden fazla makalesini kullandığım kitapların sadece adı verilmiştir.

Makaleler :

İçel Kayıhan, "Basında Ceza Sorumluluğu Sistemleri ve Basın Kanunumuzun Durumu", Türk Basınının Sorunları Sempozyumu, 26-27 Mayıs 1986, Ankara, 1986.

Özek Çetin, "Siyasal İktidar, Ceza Yasası ve Basın Özgürlüğü", Türk Basınının Beş Sorunu, Basın Konseyi Yayınları :2, İstanbul, 1989.

Gazete ve Dergiler

Babıali Magazin, Yıl:2, sayı:14, 15 Temmuz-15 Ağustos 1990.

Babıali Magazin, Yıl:3, Sayı:24, 15 Mayıs-15 Haziran 1991.

Babıali Magazin, Yıl:3, Sayı:32, 15 Ocak-15 Şubat 1992.

Cumhuriyet, 1988-1992.

Gazeteciler Cemiyeti, Bizim Gazete, Sayı:16 Ekim 1991.

Milliyet: 1988-1992.

Sabah, 1988-1992.

Zaman, 1988-1992.